

**Зінченко Наталія**  
*кандидатка філософських наук, доцентка  
кафедри філософії та суспільних наук  
Полтавського державного медичного університету,*  
**Перун Світлана**  
*викладачка кафедри  
філософії та суспільних наук  
Полтавського державного медичного університету,*  
**Дашевська Таміла**  
*викладачка кафедри  
філософії та суспільних наук  
Полтавського державного медичного університету  
(м. Полтава)*

## **ПОНЯТТЯ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ ЕПОХИ ПРОСВІТНИЦТВА**

XVIII століття увійшло в історію розвитку європейської цивілізації як епоха Просвітництва, яка стала найважливішим поворотним моментом в ідейному, філософському, культурному і духовному розвитку Європи. Час, названий епохою Просвітництва, був пов'язаний з подальшим розвитком гуманістичних традицій епохи Відродження і раціоналізацією у всіх сферах відновлювального суспільного життя Європи. Просвітництво є особливим періодом в історії людства, який дав змогу прояснити специфіку європейського культуротворення. Важливі зміни в громадському та духовному житті західноєвропейського суспільства відбулись на початку XVII століття: розширення кордонів західного світу, налагодження торговельних відносин, удосконалення знарядь праці та ін. зумовили формування ринків і, як наслідок, заклали основи капіталістичного способу виробництва. Ці процеси зумовили руйнацію феодального ладу і формування нових буржуазних суспільних відносин [1, с. 4].

Витоки епохи Просвітництва та її ландшафтні конфігурації виникли в Англії, Франції та Німеччині. Епіцентром просвітницьких битв була людина, розробка технологій зміни свого світогляду, соціальної поведінки з метою створення позитивної, незалежно від його класової приналежності, системи цінностей, здатної стати орієнтиром для розвитку якісно іншого спільного культурного простору західноєвропейських народів.

Багато ідей, висловлені лідерами епохи Просвітництва про розвиток поняття людини в нових історичних умовах, наприклад, про правову рівність людей, здавалися в той час абсурдними. Спочатку виникнувши як гіпотеза, вона фактично «зачепила» всі верстви населення і стала сприйматися як закон

суспільного життя, як спосіб демократичних перетворень суспільства. Ліберальні ідеї Просвітництва заклали теоретичний фундамент для нового розуміння основних векторів розвитку поняття людини, через призму новаторських ідей зароджується філософія освіти епохи. Просвітителі, будучи представниками різних станів, етносів, релігійної ідентичності, висловлювали багато точок зору на новий світогляд, моральні, політичні та освітні ідеали Європи. У той же час їх просвітницький стиль філософствування, де б він не застосовувався – в політиці, науці, педагогіці, моралі, повсюдно втілював в життя нові мисленнєво-активні конструкти соціальної реальності і понять людини в ній.

Пропаганда парадигмальних ідей епохи Просвітництва здійснювалася на тлі успіхів природничих наук і техніки. Інтенсивний розвиток промисловості, сфери послуг, фізики, становлення наук – хімії, біології, океанології, повітроплавання – все це спрямовувало думку Просвітництва на справжню людину, свого сучасника, його діяльність і роль знань у перетворенні існуючої дійсності.

Навколо Дідро об'єдналися діячі епохи Просвітництва і його «Енциклопедії», ідея якої полягала не тільки в тому, щоб створити панораму досягнень людства аж до середини XVIII століття, а й, активізувавши інтерес людини до «очевидного і неймовірного» в матеріалах «Енциклопедії», спонукати його до самостійного пошуку істини в природничих науках і історії, а не тільки в церковних трактатах і проповідях. Діячі епохи Просвітництва були переконані, що розвиток розуму має вирішальний вплив на всі сторони життя суспільства, сприяє його реконструкції. Розум можна вдосконалити та інтелектуалізувати через виховання та освіту. На думку Дідро, Гельвеція, Гольбаха, Руссо, Монтеск'є та ін., причини соціальних проблем кореняться саме в невігластві людей, безвідповідальності, релігійному фанатизмі, надії на волю Божу. Тому поступальний розвиток суспільства і європейської цивілізації в цілому можливий тільки на основі освіти і освіченості людей.

Феномен філософії освіти епохи Просвітництва почав проявлятися вже в тому, що наукові, філософські праці, художні твори діячів епохи та творчих особистостей Просвітництва почали писати не латиною, а рідними мовами – французькою, німецькою, англійською, що зробило ці твори збірниками знань, доступними кожному. Лідери епохи Просвітництва ставили перед собою завдання поширення знань, спрямованих на виховання в народі мужності думки і незалежності судження, реформування всієї системи освіти і педагогіки.

Просвітителі, сповідуючи натуралістичний погляд на людину, розуміли його як природну істоту, властивості і потреби якого визначаються природою. Вольтер писав, що ми маленькі тварини з двома ногами і двома руками, як мавпи, але менш спритні, ніж вони. Просвітництво виходило з того, що якщо

людей поставити в однакові умови і надати їм рівні можливості для саморозвитку, то під впливом виховання і освіти вони придбають схожий моральний та інтелектуальний вигляд.

На думку Гельвеція, при всій рівності людей від народження важливу роль в їх розвитку грає випадковість, яка, порушуючи плани, може привести до невірного результату. Руссо вважав інакше, він вважав, що здібності людей за своєю природою неоднакові. Ця обставина, більше ніж випадковість, здатна вплинути на кінцевий результат. Однак він все ж віддавав пріоритет освіті і вихованню. Він вважав, що схильності дітей потрібно виховувати на лоні природи і відповідно до неї, допомагаючи їм усвідомити власний досвід, який може їх чогось навчити. Гольбах, підтримуючи в цьому відношенні Руссо, зазначав, що ніколи не вийде створити з дітей мудреців, якщо їх вбивають як неслухняних. Нехай вони бігають, кричать, знаходяться в постійному русі. Виховання і освіта розумілися Гольбахом як інструмент управління суспільством. Відсутність інтересу з боку європейських урядів до цього процесу можна виправити, давши їм зрозуміти, що освіта і виховання в руках політиків є необхідним засобом формування громадян як їх майбутніх помічників з молодості. Молодим людям потрібно прищеплювати знання своїх природних обов'язків, почуття справедливості, любов до суспільства, відданість, шанування чесноти, благородне бажання бути корисним.

На думку Гольбаха, майбутні солдати, державні службовці, купці та ремісники повинні бути озброєні цінностями сенсу життя, які їм необхідні для реалізації на обраному ними шляху. Таким чином, просвітницька філософія освіти і розвиток в ній поняття людини були пронизані історичним оптимізмом, ідеєю прогресу як можливості нескінченного вдосконалення людини і суспільства. У філософії просвітницької освіти ренесансний ідеал вільного індивіда набуває характеру універсальності і відповідальності: людина повинна думати не тільки про себе, а й про інших, про своє місце в суспільстві. «Бути корисним» розуміється як головний критерій істинності думки, слова і вчинку.

Епоха, диференціюючи гуманістичні, історичні та соціокультурні цінності, прищеплені цивілізованим людством, приділяла особливу увагу поняттям філософії освіти та їх новаторському використанню в реформуванні педагогічної практики епохи Просвітництва. Критикуючи класове виховання і систему освіти, просвітителі висували ідеї про зближення школи і педагогіки з мінливими умовами суспільного буття. В Англії новаторські роздуми з цих питань висловили Д. Беллерс, Дж. Локк, Дж. Мільтон, Т. Пейн, У. Петті, Дж. Прістлі та ін.

Локк у своїх працях «Думки про виховання» і «Про управління розумом» сформулював важливі педагогічні постулати епохи: організацію світської освіти. Локк включив латину, французьку мову, арифметику, геометрію, географію,

історію, танці, фехтування, хороші манери і знання світу в сукупність дисциплін для організації такого виховання. Фенелон, один з перших просвітителів, висловив свої думки про необхідність жіночої освіти в своєму трактаті «Освіта дівчат». Він вважав, що необхідно виховувати жінок, формувати їх моральний образ як майбутніх матерів і виховательок своїх дітей. У своєму «Трактаті про освіту» Роллен виклав принципи структуризації шкільної освіти і виховання з позицій демократичних уявлень про перебудову системи освітніх послуг. Вона дозволяє проводити спільне виховання дітей до 6–7 років. Потім дівчаток слід навчати за спеціальною програмою (французька мова, арифметика, ведення домашнього господарства, релігія, світські звичаї, короткий курс вітчизняної історії). У програмі головне місце займала рідна мова. У коледжі Роллен консультував вивчення французької мови та літератури, античних мов, стародавньої грецької та римської літератури, природознавства та математики.

В епоху Просвітництва тенденцію до універсальної організації освіти в державних школах можна розглядати як усвідомлену потребу в грамотності. Частково це було пов'язано з необхідністю для всіх читати і тлумачити Біблію.

У зв'язку з цим конкретні зусилля були докладені релігійними установами, які були залучені до реалізації програм початкової освіти. У Франції стала відомою діяльність конгрегації «Брати християнських шкіл» під керівництвом Жана-Батиста де Ла Сая. Викладання велося рідною мовою з використанням найсучасніших методів. Це поєднувалося з освітою, в школі не було покарань. Багато батьків прагнули навчати дітей саме в цих закладах. До XVIII століття «брати» відкрили 441 клас, де навчалося понад 130 тисяч дітей. У той же час держава почала посилювати свою роль в управлінні народними школами. Перші статuti про загальну освіту були прийняті в 1619 році Веймарським, а потім Готським князівствами. У 1717 р був прийнятий Статут про загальну освіту в Пруссії. У XVIII столітті аналогічний закон був прийнятий і в Австрії. Предметами для обов'язкового вивчення були: читання, письмо, арифметика, співи і релігія. Однак статут Готського князівства декларував розширення переліку навчальних дисциплін, наприклад, в ньому наказувалося, що освіта в народних школах повинна складатися з читання, письма, малювання, вивчення природничих знань про людину, природних явищ, державних законів, домашнього господарства тощо.

Спроби створення системи розвивального виховання можна вважати досягненням філософії освіти епохи Просвітництва. Це виразилося в діяльності класів «братів християнських шкіл» і відкритті перших учительських семінарій. У XVIII столітті Песталоцці почав свою практичну і теоретичну діяльність по створенню нової народної школи.

У міських школах європейських країн рівень освіти був вищим, ніж у народних. Тривалість навчання більш тривала – 6–8 років, при розширених

програмах навчання. Реальні школи виникли в міському середовищі як відображення потреби середніх класів у вищих навчальних закладах. Перша реальна школа була відкрита К. Землером в 1708 році в Галле під назвою «Математична, механічна і економічна реальна школа». Пізніше в Берліні була створена «Економіко-математична реальна школа» під керівництвом І. Геккера. До нього увійшли основні предмети - природознавство, математика (вводилася загальна математика, практична арифметика, теоретична і практична геометрія), а також курси (оптика, фортифікація, архітектура, космографія, механіка та ін.). Велика роль відводилася практичним заняттям, відвідинам ремісничих майстерень. У навчанні широко використовувалася візуалізація – природні колекції, колекції ремесел. Але школи фактично залишалися незакінченими середніми школами, вони не давали права вступу до університетів або окремих факультетів і спеціальних вищих шкіл.

До середніх шкіл належали навчальні заклади Європи, які давали знання, достатні для навчання в університеті. Їх називали по-різному: вчені школи, гімназії (Англія), ліцеї і коледжі (Франція), гімназії (Німеччина) і т. д. Крім того, до цього рівня підготовки належав ряд спеціальних установ, таких як лицарські академії і єзуїтські колегії. Середні школи були основним типом навчальних закладів в Європі в XVI столітті. Єзуїтські колегії з'явилися в XVI столітті завдяки діяльності Ігнатія Лойоли. Сучасний зміст освіти, прекрасна організація навчального процесу зробили їх кращими навчальними закладами Європи аж до їх закриття в 1773 році через заборону діяльності ордену єзуїтів.

Лицарські академії були створені в Німеччині після закінчення Тридцятилітньої війни. У стінах академії готували чиновників для державної служби, а командирів – до військової служби. Латинська мова як предмет збереглася, але втратила своє значення як основна мова. Це була французька мова, мова придворних кіл і міжнародного спілкування того часу. У меншій мірі вивчалися італійська та іспанська мови. Були введені математика, природничі науки, історія, географія, елементи права, етики, естетики, а також чисто благородні науки. Практикувалися верхова їзда, стрибки, фехтування, танці, ігри з м'ячем. Але до XVIII століття академії втратили своє освітнє значення, і деякі з них перетворилися в університети в XVII і напочатку XVIII століть.

Одним з відомих експериментів Європи XVII–XVIII століть по створенню нових шкіл для реалізації філософії освіти епохи Просвітництва стала школа Порт-Рояля. Зміст освіти був класичним, вони навчалися рідною французькою мовою за підручниками, написаними вчителями цієї школи. Тут були розроблені нові форми і методи навчання. У другій половині XVIII століття в Німеччині з'явилися приватні експериментальні школи, так звані філантропи. Відома була філантропія в Дессау, створена І. Б. Базедовим. Були організовані і закриті

дворянські навчальні заклади, але їх вік був недовгим: вони припиняли своє існування, як тільки організатор відмовлявся керувати школою.

Важливо відзначити, що в XVIII столітті під впливом ідей філософії освіти епохи Просвітництва стали відкриватися спеціальні школи (для навчання сліпих, глухих і т. д), відкривалися сирітські навчальні заклади. Окремо варто виділити школу для військових сиріт, створену колишнім офіцером Ф. Полем. У ньому брали участь переважно діти солдатів і бідні дворяни у віці від 10 до 16 років. Школа була побудована за принципом самоврядування. Діти обслуговували себе самі, готували їжу, охороняли школу, обирали своїх командирів. Заняття в цій школі чергувалися з відпочинком, спортивними іграми та фізичною працею. Більшість випускників школи стали не лише військовими, а й умілими майстрами, вчителями, юристами, а головне – їх готували до самостійного життя. В цілому технологічна сторона освіти в XVII–XVIII століттях істотно змінилася і вдосконалилася. Цьому сприяли змінені соціокультурні умови європейського розвитку, які висували нові вимоги до освіти, перш за все, такі, як масова підготовка вчителів і зміни змісту освіти, нові форми і методи навчання.

Найважливішим у розвитку університетської освіти в епоху Просвітництва було те, що до її змісту в широкому сенсі входили природничі науки. Це дало можливість університетам поєднувати класичний, гуманітарний цикл дисциплін з природничими предметами. Починаючи з XVII століття, в європейських країнах активно створювалися різного роду спеціальні вищі школи та інститути: військові, лісові, сільськогосподарські, педагогічні та ін. У вищій освіті в цей період відбулося оновлення технологій навчання: найважливішою частиною цієї перебудови стала практична підготовка за багатьма спеціальностями, що призвело до організації семінарських і лабораторних занять, майстер-класів, особливо в медицині.

Американський філософ доби Просвітництва Бенджамін Франклін відверто шкодував про те, що зарано народився, і не зможе бути свідком майбутніх дивовижних відкриттів науки майбутнього: «Швидкий прогрес, який зараз спостерігається в справжній науці, іноді змушує мене шкодувати про те, що я народився так рано. Неможливо уявити собі Вись, до якої може бути доведена за 1000 років Влада Людини над Матерією. Можливо, ми зможемо навчитися позбавляти великі маси їхньої гравітації і надавати їм абсолютну легкість задля полегшення переміщення. Сільське господарство може зменшити працю та подвоїти продуктивність. Всі хвороби можна запобігти чи вилікувати, не виключаючи навіть хвороби старості, і наше життя може бути продовжене за бажанням навіть понад допотопний стандарт. О, якби моральна Наука була на такому ж чудовому Шляху Удосконалення, щоб Люди перестали бути Вовками

один для одного і щоб людські Істоти нарешті навчилися з того, що вони тепер неправильно називають Людством» [2, с. 455].

Таким чином, епоха Просвітництва як сукупність різних, часто суперечливих, напрямків політичної, соціальної та філософської думки, характерних для періоду зміцнення капіталістичних відносин і підготовки ряду буржуазних революцій, змогла розвинути оригінальні ідеї в філософії освіти і понятті людини через призму педагогічних ідей. Саме з позитивним вирішенням цієї традиційної проблеми багато філософів пов'язували успіхи в реалізації ідеалів Просвітництва.

#### **Список використаних джерел :**

1. Муранова Н. П., Волярська О. С., Літвінчук Л. Й. Ідеї філософії Просвітництва в українському освітньому контексті: монографія. Київ: ТОВ «НВФ «Славутич- Дельфін», 2020. 154 с.

2. The Papers of Benjamin Franklin, vol. 31, November 1, 1779, through February 29, 1780 / Ed. Barbara B. Oberg. New Haven. London : Yale University Press, 1995. P. 455–457.

**Кателик Костянтин**

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Полтавського національного педагогічного  
університету імені В. Г. Короленка  
(науковий керівник – Р. Винничук)  
(м. Полтава)*

## **СТАНОВЛЕННЯ І РОЛЬ НЕФОРМАЛЬНИХ МИСТЕЦЬКИХ МОЛОДІЖНИХ ОБ'ЄДНАНЬ**

У даний час при описі неформальних молодіжних об'єднань використовуються різні терміни, взяті з області права, культурології, біології, соціології та з-соціальне психології або просто із засобів масової інформації. У такій ситуації одні й ті ж терміни нерідко мають різне значення, особливо якщо відсутній їх юридичне визначення.

«Неформальні об'єднання» – це неюридичне поняття, що прийшло з газет в 80-і роки як протиположність «формальним», тобто офіційно визначеним (зареєстрованим) організаціям. У неформальних об'єднаннях відсутнє чітке членство і їх прийнято розглядати як формування, що поєднують у собі молодь за ознакою субкультури.

«Неформальні об'єднання» (соціол.) – вид соціальних об'єднань різних категорій людей, відмітною особливістю якого є спонтанно сформована система внутрішніх соціальних зв'язків, норм, дій, що є продуктом неінституціональною